

Gesneden beelden (1987)

Sieth Delhaas

Abdij Heeswijk-Dinther, themaweekend feministische theologie voor mannen en vrouwen, 7 maart 1987

Inleiding

Als we onszelf hebben afgevraagd: hoe zijn godsbeelden naar mij toegekomen, dan bent u misschien wel tot de ontdekking gekomen, dat u met meerdere godsbeelden leeft. Het ene godsbeeld is gevormd door wat de kerk over god vertelde, dat is misschien weer wat bijgevijsd of bijgekleurd of vervormd door het onderwijs op school, op catechese.

Dat godsbeeld heeft ook kleur gekregen door de invloed de ouders. Hun manier van geloven in hun dagelijks leven, waarop ze u hebben leren bidden, verhalen over god verteld hebben, u geleerd hebben met de mensen om te gaan en in de wereld uw plaats in te nemen. En dan is daar ook het godsbeeld, dat zichzelf als het ware gevormd heeft in uw eigen 'hart'.

We hebben geleerd, dat god in ons hart woont – uit al die verschillende stromen van indrukken 'hoe-god-is' van buitenaf en hoe wij god zelf zijn gaan ervaren in ons leven of misschien helemaal niet ervaren.

Zo ontstaan dus godsbeelden, uit de verhalen en indrukken van anderen, die op ons worden overgedragen en waaraan wij onze eigen indrukken en ervaringen toevoegen.

Als we ons afvragen: hoe zijn godsbeelden naar ons toegekomen, denk ik, dat we ons onmiddellijk daarna moeten afvragen: is of zijn dat de beelden, of liever is het 'dat' beeld, dat god van zichzelf heeft gegeven aan mensen? En hoe komen wij aan dat juiste beeld van god? ‘

Als we willen spreken over de naam van god, dus over god zelf dan moeten we eerst maar eens luisteren hoe god zichzelf aan ons voorstelt. Hoe god zichzelf noemt en wat god over zichzelf te vertellen heeft. Waar en hoe stelt god zich voor?

Waar is dat te vinden? Wanneer is dat gebeurd?

Het meest vanzelfsprekende is de bijbel daarvoor open te slaan.

Daar zoeken we naar de eerste contacten tussen god en mensen.

We beginnen niet bij het scheppingsverhaal. Dat verhaal staat wel vooraan in de bijbel, maar het is pas geschreven en gecomponeerd zo'n zeventienhonderd tot achthonderd jaar vóór de geboorte van Christus.

We kunnen evenmin terecht bij de verhalen van Abraham, want daar wordt over de Here gesproken als iemand, die al lang bekend is.

Als iemand, die Abram uit het land van zijn vaderen leidt en hem en zijn nageslacht een nieuw land, een nieuwe toekomst wijst. Die verhalen over de god-der-vaderen gaan door in de verhalen over Jacob en Izaäk en Jozef, die tenslotte in Egypte terecht komt. En in Egypte verblijven de nakomelingen van Abraham ca. 400 jaar. En zij worden daar als slaven behandeld.

De nakomelingen van Abram, aan wie god een land van vrijheid en overvloed beloofde, leven in slavernij. Dat is de kern van het verhaal waar gods verhaal met mensen pas goed begint: als er bevrijding daagt.

Dan staan we aan het begin van het boek Exodus. Die naam betekent: uittocht. In het boek van de uittocht stelt een nog onbekende god zich voor. Hij doet dat in een ontmoeting met Mozes, die dan schaapherder is en gevlucht voor de Farao van Egypte.

Mozes ontdekt een brandende braamstruik, die niet verteert. 'De Engel des Heren', zoals het in de NBG staat Exodus 3:1, maakt zich bekend als de god van Abram, Izaak en Jacob. Dus de god over wie nog allerlei wonderverhalen onder de verdrukte Israëlieten de ronde deden. Verhalen, die ze elkaar wellicht nog vertelden als een herinnering aan beter tijden en een hoop op beter tijden want die god-der-vaderen had iets aan Abram beloofd en die oervader zou het vast wel goed geweten hebben. De traditie spreekt! Eigenlijk moet u dat hoofdstuk zelf erop na lezen.

God zegt tot Mozes, dat hij het gejammer van de Israëlieten heeft gehoord om hun onderdrukking. 'En daarom ben ik neergedaald om hen uit de macht der Egyptenaren te bevrijden.' Als Mozes dan aan degene, die hem vanuit de braamstruik toespreekt vraagt: hoe hij tegenover de Israëlieten die god-der-vaderen moet noemen zegt de 'Engel des Heren' tot Mozes: 'Ik ben, die Ik ben', dus 'Ik ben heeft mij tot U gezonden' Vertaling NBG. In de oude Statenvertaling van 1618/19 staat 'IK ZAL ZIJN heeft mij tot u gezonden.

In de Willebrordvertaling staat het zo: 'Ik ben die Is' en gij moet tot de Israëlieten zeggen: 'Hij is zendt mij tot u.'

Met deze drie vertalingen, een kleine greep uit de vele vertalingen zien we al, dat alleen al de vertaling van wat er in het Hebreeuws staat, op verschillende manieren wordt geïnterpreteerd. Betekenis gegeven.

In de joodse traditie was de betekenis van de naam veel duidelijker. Het is déze naam die opklinkt als het gaat om situaties waarin mensen in de knel zitten en als het om beloften van welzijn gaat. Later als het volk uit Egypte is bevrijd en bij de berg Sinaï gekomen is, zegt JHWH een verbond met het volk Israël te willen sluiten. JHWH wil in de mens een partner hebben om samen met de mens geschiedenis te maken. JHWH maakt de mens tot een persoon die als partner met JHWH in overleg en in discussie kan gaan. JHWH wil daarin de mens laten zien, dat hij niet een schepsel is, dat aan de willekeur van een godheid is overgeleverd.

Misschien zouden we het zo kunnen zeggen: In de naam geeft JHWH een beschrijving van zichzelf. De naam zegt iets over JHWH als degene die Ik zal zijn, die ik zijn zal, wil zijn voor mensen en de schepping.

Als ik nu nog eens die drie vertalingen naast elkaar leg, dan zie ik, dat door de vertaling er al een verschillend beeld van JHWH is ontstaan. Ik ben, die ik ben, NBG, is naar mijn gevoel al statisch. Vast, onveranderlijk. De Willibrordus 'Ik ben die is', wat minder, maar vaag. Terwijl die oude Statenvertaling nog het meest beloftevol is. Pas van de laatste tientallen jaren, met de opkomst van de bevrijdingstheologie is de nog veelzeggendere vertaling van de Naam gegeven: 'Ik zal er altijd bij zijn'. Daarin herkennen wij pas voluit de godheid, die met de

mensen meegaat’.

Bij het nadenken over die godsnaam, die het volk Israël, dat zo van zijn godheid is vervreemd in die Egyptische onderdrukking, mee krijgt, komt me een ander verhaal te binnen. Het verhaal van de verbond sluiting bij de Sinai.

Daar lijkt het alsof JHWH ineens verschrikkelijk hoge eisen stelt aan dat slavenvolkje, dat na veel avonturen uit Egypte, maar dan in de woestijn en bij die berg Gods belandt. Ze hebben de wonderen gezien, maar nu worden hen ook leefregels gegeven. Mozes gaat de berg op om met JHWH te spreken. Nadat JHWH in vuur, donder en bliksem aan het volk is verschenen, zo vertelt het verhaal.

En als Mozes te lang wegblijft wordt het volk onzeker en dwingt Aaron tot het maken van een afgod. Een gouden stierkalf. Een beeld van de god die zich bekend heeft gemaakt.

Ze vallen daarmee terug op een godsbeeld, het stierkalf, dat bij andere semitische volken de kracht van de godheid symboliseerde

De naam van JHWH is in de traditie van het volk Israël verbonden met een programma van aktie:

1. Trouw van JHWH: in de verwijzing naar de god van Abraham. Izaäk en Jacob,
2. Bevrijding uit de slavernij. Die ‘er altijd bij zal zijn’ en
3. Bewogen tot heil.

Die de tien regels geeft als basis voor een samenleving in een land dat ‘ik u wijzen zal’ bij Abraham, en overvloeiende van melk en honing ‘bij het volk Israël’ en later bij Jezus ‘het Koninkrijk der hemelen.

Als mensen in de verhalen van het joodse volk JHWH gaan aanroepen of over JHWH gaan spreken kan het dus op geen andere manier dan dat zij JHWH hebben leren kennen uit de overlevering, uit het verhaal van andere mensen en hoe ze JHWH zelf ervaren.

Als je bij die oorsprong van de godsnaam stil staat is dat enerzijds onthutsend: JHWH kan dus alleen maar zichtbaar worden uit het verhaal van andere mensen.

Anderzijds is dat stilstaan bij de oorsprong van de godsnaam om blij van te worden: het betekent, dat ook wij als mensen van deze tijd deel mogen nemen aan de betekenisgeving van JHWH. Hoe wij de godheid ervaren in ons bestaan uitgaande van de trouw, de bevrijding en de leefregels.

Weg van de Naam

Toch is er met de Naam van alles gebeurt. In de bijbelverhalen zelf al klinken er namen voor JHWH die verwijderend werken. De nabije godheid, die bevrijdt en in de geschiedenis met de gelovigen meetrekt wordt op afstand gezet in namen als: de onveranderlijke, de onzienlijke. De christelijke traditie voegt namen toe als: de almachtige, de alomtegenwoordige.

Als we nog eens kijken naar de Nederlandse bijbelvertalingen dan wordt daarin afwisselend gesproken over god, Here of de Heer.

Er gaan achter dit verschillend woordgebruik betekenissen schuil die voor niet-theologen onduidelijk zijn of nooit duidelijk zijn gemaakt. Het woord god of heer is geen naam. Het woord god is niet meer dan een soortnaam en heer niet meer dan een titel.

Er zijn immers allerlei goden.

Jesus zelf spreekt bijvoorbeeld over het dienen van de Mammon, de godheid die de geldzucht symboliseert, die de mensen in zijn tijd dienen in plaats van JHWH.

Met de naamgeving, de kennismaking met JHWH, die met de mensen meetrekt, behoeven we het niet alleen te blijven doen. De kennismaking met de godheid heeft zich voortgezet.

In de verhalen van het nieuwe of tweede testament ontmoeten we Jezus van Nazareth als de zoon van JHWH. Jezus, die beloofd is aan de mensen om te laten zien in woorden en daden hoe mensen met JHWH en met elkaar moeten omgaan. Jezus gaat mensen de regels voor de nieuwe samenleving voorleven. Hij is daarin de verpersoonlijking van JHWH. Bovendien leert Jezus ons het gebed bidden, dat wij kennen als 'het Onze Vader'

Daarbij wil ik aantekenen: het woord JHWH is al drie eeuwen niet meer uitgesproken. Uit eerbied niet en omdat het Hebreeuws een dode taal was geworden. Daarvoor is vaak het niets betekenende Jehova vaak gebruikt.

Het gaat dus om een mannelijk godsbeeld. Als we dus aan de Nederlandse bijbelvertalingen vasthouden en spreken over god, dan is er een 'hij' bedoeld. Als we zeggen 'Here', spreken we ook over een hij. Als we terugkeren naar de joodse betekenis, naar 'Ik zal er bij zijn' dan zegt deze betekenis niets over de geslachtelijkheid van de godheid.

JHWH heeft geen geslacht nodig, want JHWH hoeft zich niet voort te planten. Het gaat immers om een meegaande godheid. Het is de godheid die ingrijpt in de geschiedenis. Die beweging brengt in verstarde structuren.

De samenleving waaruit de bijbelse geschriften voortkomen, kende slechts mannelijke priesters. Vrouwen kwamen niet in aanmerking om als vertegenwoordigster van de godheid op te treden. Waarom niet? Deze vraag zijn vrouwen sinds een enkele tientallen jaren hard op gaan stellen. Het antwoord daarop is nog niet duidelijk. Het onderzoek naar al deze oorzaken door vrouwen is nog maar net op gang gekomen.

Je zou kunnen veronderstellen: als het volk Israël een volk van afzondering moest zijn, dat zich moest onderscheiden van andere volken bij zijn roeping, dan kan het voor de hand liggen, dat het die afzondering, dat onderscheid, heeft gezocht ook in het geslacht van de godheid.

Overal waar de stammen van Israël woonden, in Egypte, in Kanaän, later ook in de Babylonische ballingschap – en daar zijn juist de eerste vijf boeken, de Thora opgeschreven, – dus ook in de Babylonische ballingschap, waren godinnen cultussen. Waarin de seksualiteit een rol speelde bij de eenwording met de godheid. Als Israël, dus 'geheel anders' moest leven dan ook wég van de godinnenverering en in afzondering in de dienst aan de godheid waartoe de priesters opriepen: 'Hoor Israël, de Here is onze god, de Here is één' (Deut. 6,4). Veelzeggend is, dat het Hebreeuws ook geen eigen woord voor godin heeft

Degene die zichzelf bekend had gemaakt als JHWH mocht in de ogen van de priesters althans, die de voorschriften maakten, niet meer beschreven worden

**Original Virgin Mother:
Queen of Babylon Semiramus and son Tammuz.**

I.E...

She is the Original Queen of Heaven of Babylon (Jeremiah 7 & 44)

- Isis and Osiris of Egypt
- Cybele and Deolus "Magna Mater of Asia"
- Fortuna and Jupiter of Rome
- Eirene and Ploutos of Greece
- Divaki and Krishna of India
- ShingMoo and Ma Tsoupo
- **The Virgin Mary is the "Queen of Heaven" is church doctrine in the Roman Catholic Church.**

There have been countless accounts of supernatural phenomena involving statues, apparitions, and healings. Since Mary-worship is found nowhere in the writings of the first Christians, it is believed to be adopted by the Roman Church after the 4th century A.D.

ais een godheid, die ook maar in de verste verte zou kunnen lijken of herinneren aan de godinnen van de omliggende volken.

En zo is JHWH in de loop van de geschiedenis niet uit de verf gekomen. JHWH heeft niet die veelkleurigheid gekregen die deze trouwe, bevrijdende op welzijn gerichte godheid voor zichzelf had bestemd. JHWH is vaker onherkenbaar misvormd als krijger en oorlogsgod dan als de schoonste of als de lieflijke.

Zulke benamingen heeft men vooral binnen het christendom aan de mistige mystiek overgelaten.

De cultuur waarin de bijbel ontstond, waarin Jezus leefde en waarin later de bijbelverhalen als geloofsgoed, of sterker als Gods Woord gezag kregen, was een mannelijke cultuur. De man bepaalde de samenleving. En het verzet van Jezus daartegen heeft tot nu toe nauwelijks enig succes gehad.

Mannelijkheid van de godheid

Tot nu toe. Want sinds de beweging van feminisme en theologie, die zich sinds het midden van de vorige eeuw in Amerika liet horen en sinds de zeventiger jaren ook in Europa stem heeft gekregen, is de mannelijkheid van de godheid ter discussie komen te staan. Zelfs zo, dat we ons mogen afvragen: misschien is het verbeelden van JHWH als een god van het mannelijk geslacht wel de grootste overtreding van de leefregel: Gij zult u geen gesneden beelden maken (Deut. 5,8). Een beeld toegesneden op de man.

De filosofe en theologe, de Amerikaanse Mary Daly heeft gezegd als eerst en meest ingrijpende kritiek: 'Als god mannelijk is, is het mannelijke god.' Ze bedoelt daarmee: zolang je JHWH het mannelijk geslacht laat behouden, heeft de man de vrijheid om als en god in deze wereld te heersen. En ik denk, dat het bewijs daarvoor al eeuwenlang geleverd is. Zij zegt verder: 'het grootste kwaad dat is geschied, is dat vrouwen zich het vermogen hebben laten afnemen om namen te geven, om zichzelf, de wereld en god te benoemen en deze betekenis te geven. Daarom moeten vrouwen dat vermogen tot zingeving vanuit zichzelf terugwinnen.'

Het beeld van de goddelijke Vader-in-de-hemel is niet altijd een positieve leidraad geweest voor het menselijk gedrag. Het vaak wrede optreden van Christenen ten opzichte van niet-gelovigen en dissidenten uit eigen gelederen, mensen van andere huidskleur, status of seksuele geaardheid, zegt niet alleen veel over de waarden van de maatschappij die door dat beeld beheerst wordt, maar ook over de wijze waarop dat beeld zelf bepaald gedrag oproept.

Er zit een fundamentele tweeslachtigheid in het beeld van de hemelse patriarch; een tweespalt tussen de god van liefde en de jaloezige god die de collectieve macht van zijn uitverkoren volk vertegenwoordigt. De aanbidders van de liefhebbende vader mogen dan in zekere zin hun naasten liefhebben, maar dat blijft in feite beperkt tot een kleine onduidelijke

kring, terwijl deze aanbidders ‘terecht’ onverdraagzame en fanatieke vervolgers kunnen worden van mensen buiten de gewijde cirkel, aldus Daly.

God de vader wordt gebruikt om de bestaande sociale, economische en politieke orde, waarin vrouwen, en andere onderdrukte groepen klein worden gehouden, te rechtvaardigen. De vader god kan op verschillende manieren gebruikt worden om vrouwen te onderdrukken.

In de eerste plaats gebeurt dit uitdrukkelijk en met zoveel woorden als theologen, priesters en predikanten verkondigen dat de onderschikking van de vrouw Gods wil is. Dat is door de eeuwen heen gebeurd. Overblijfselen ervan vindt men in meer of mindere mate, openlijk of bedekt, terug in de geschriften van twintigste-eeuwse denkers als Barth, Bonhoeffer, Reinhold Niebuhr en Teilhard de Chardin.

En als er niet met zoveel woorden over gesproken wordt, zien we hetzelfde toch gebeuren als god slechts door middel van één sekse, de man gesymboliseerd kan worden in het priesterschap in de katholieke kerk en tot ca. 15 – 20 jaar geleden ook nog in de grote protestantse kerk. Ook daar vinden we nog steeds, dat een vrouwelijke predikant op allerlei manieren wordt gedwarsboomd om haar vrouw-zijn.

De vraag van Daly is: of het gebruik van de god-de-vader naam ingebouwde barrières opwerpt die menswording verhinderen doordat seksuele rolpatronen aangemoedigd worden? Of duidelijker gezegd: draagt het gebruik van de god-de-vader naam bij tot een volledige menswording op psychologisch en sociaal vlak van alle mensen?

Ook Daly wijst erop, dat het onrealistisch zou zijn er geen rekening mee te houden dat ons hele symbolische en taalkundige begrippenapparaat ontworpen is door mannen, die in een patriarchale cultuur leefden.

Dit geldt trouwens voor de theologische traditie van alle wereldgodsdiensten. Daarom hangt met deze symbolische en taalkundige structuren samen, dat ze doelstellingen van de patriarchale sociale orde dienen.

Veel vragen die nu voor vrouwen wezenlijk van belang zijn om hun geloof in de joods-christelijke traditie te blijven behouden, zijn in het verleden - maar dat geldt voor het grootste deel ook nu nog - eenvoudig niet opgekomen bij hen die theologie bedreven hebben. Soms zijn vragen schuchter geuit, maar meestal gelijk weer de kop ingedrukt, omdat ze als dom, niet ter zake doend of naïef bestempeld werden. En bovendien de bestaande orde bedreigden.

Toen Daly haar boek schreef in 1972 verwachtte ze, dat het niet waarschijnlijk zou zijn, dat de pogingen die door vrouwelijke theologen gedaan zullen worden om de theologie alleen maar aan onze tijd aan te passen, of te hervormen, binnen het geaccepteerde patroon, veel zullen opleveren.

Een weg binnen de traditie

Intussen, nu 15 jaar later, is de visie van Daly naar talloze vrouwen, zowel aan de basis als aan de theologische opleidingen overgenomen. Daly heeft intussen de jood-christelijke traditie vaarwel gezegd, Maar vele andere vinden het meer dan de moeite waard om te blijven zoeken naar een weg om binnen deze traditie te blijven staan. En het patriarchale vaderbeeld blijkt daarbij een groot obstakel.

Dat vrouwen pas in onze tijd met deze vragen naar voren komen, heeft alles te maken met de mogelijkheden, die pas sinds kort voor vrouwen bestaan om theologie te studeren en de bronnen te bestuderen. Met eigen ogen te ontdekken wat er in het verleden met de vrouw is gebeurd.

Vanuit de feministische theologie zijn vrouwen aanvankelijk op zoek gegaan naar teksten in het bijbelboek, die zouden spreken over vrouwelijke kenmerken van JHWH, of waarin JHWH zich als vrouw openbaart. Of zij probeerden zich te identificeren met vrouwenfiguren uit de bijbelverhalen.

Maar is het nu werkelijk zo belangrijk, vraag ik me af, om bewijsmateriaal aan te dragen voor de vrouwelijke trekken van Jahweh? Steken feministische theologes niet te veel energie in een mogelijke bijkomstigheid: de zogenaamde vrouwelijke trekken die JHWH ook zou moeten hebben om ook voor vrouwen acceptabel te maken of om ze als tegenbewijs aan mannelijke theologen voor te houden?

Dit zoeken naar zogenaamde vrouwelijke trekken van JHWH is een noodzakelijke fase binnen de ontwikkeling van feministische theologie, die eigen is aan elk nadenken over JHWH. Het is een zoeken naar woorden voor de Ander, met wie vrouwen een eigen relatie zijn begonnen. De naam te proeven met de tong van de taal. Het is een zachte revolutie om de 'geschiedenis van de overwinnaars' – zoals de bijbel en de traditie genoemd kunnen worden -, om te vormen tot een meer-menselijk verhaal.

Als JHWH van de opgelegde mannelijkheid is ontdaan, dan zullen metterdaad machten op deze aarde van hun tronen vallen. Maria zong daar al van in haar Magnificat.

Nieuwe godsbeelden

De bijbel, het geloofsdocument voor ons, kan mensen van vandaag helpen in de vorming van nieuwe godsbeelden, die niet statisch mogen worden en niet toegesneden zijn op een geslacht of macht, door te luisteren naar ervaringsverhalen van mensen die JHWH als de bevrijdende hebben leren kennen.

Echter zodra mensen hun godheid – die ze als JHWH aan de man/vrouw willen brengen – een naam/betekenis geven die tégen andere mensen, ja ook tegen de schepping als geheel kan worden gebruikt, of een naam die door mensen als onderdrukkend wordt ervaren, dan is dit een signaal, dat er afgodendienst wordt bedreven.

Vrouwen vandaag staan op en zeggen: dit godsbeeld, dat tégen ons door mannen is gesneden, maakt onmens van ons. Maakt geen beeldragers van JHWH van ons. Een vrouw herkent zichzelf niet in een godheid, die nooit vrouw kan en wil zijn.

Prof. Halkes waarschuwt bij het zoeken naar nieuwe symbolen, of ze nu mannelijk of vrouwelijk zijn, dat telkens het gevaar opduikt dat ze verstarren. Die nieuwe beelden blijven dan bestaan, terwijl onze menselijke werkelijkheid allang en grondig is veranderd.

'Ze worden dan beelden, die niet meer oproepen, maar vastleggen door kunstmatige konstrukties en die zelfs voorschrijven dat we ons moeten gedragen naar dat beeld.'

Als wij vandaag en morgen, mannen en vrouwen samen, zoeken naar nieuwe namen dan mogen wij ruimte daarvoor nemen en elkaar ruimte geven. Wij mogen JHWH noemen ook vanuit onze eigen ervaringen met de Bevrijdende, die altijd verwijst naar de medemens en als Scheppende naar de hele bewoonde wereld.

De naam houdt dus een plan van actie in. Zowel voor mannen als voor vrouwen. Niet elk met een aparte rol naar sexe. Het is een plan van actie voor mensen die elk haar/zijn eigen gave heeft gekregen. Dit heeft niets met het geslacht te maken. Tot heil van de wereld hebben vrouwen en mannen hun verantwoordelijkheid op te pakken in deze wereld als bondgenoten van de Bevrijdende.